

**Политиката към преките чуждестранни инвестиции в България
пред стари и нови проблеми**

Зоя Младенова

FDI Policy in Bulgaria Facing Old and New Problems

Zoya Mladenova

Abstract

The paper focuses on the FDI policy in Bulgaria. The issue has grown in importance as a result of the collapse of the import of FDI in the country during the last years. From a record level of 9 billion euro in 2007, in the period 2009-2012 the inflow of FDI fell to 1,2-1,5 billion euro. Analyzing the FDI policy in Bulgaria, the author identifies old and new problems. Among the old and still unresolved problems are the character of the statistical information about FDI, attention, oriented towards quantitative, not qualitative aspects of imported FDI and the disregard of the effects of FDI. The new problems are associated with the global recession and they refer to the role of the institutions for the attraction of FDI, the peculiarities of FDI policy in recession, and with the necessity of a strategic orientation of FDI policy.

Key Words: FDI policy, FDI inflow and stock, geographical and branch structure, economic crisis, effects of FDI on the national economy

Политиката към преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) в нашата страна привлича вниманието поради неблагоприятното развитие на процесите в дадената област и срива на вноса на ПЧИ през последните години. Неблагоприятната динамика изпъква още по-отчетливо на фона на големия приток на ПЧИ в България през предшестващия период.

България се отваря за внос на ПЧИ след 1990 г. с началото на пазарните реформи и демократичните преобразования в страната. Очакванията за голям приток на ПЧИ през първите години на смяната на икономическата система не се оправдават. Причините са голяма политическа нестабилност, честа смяна на правителства, спад в икономиката, забавяне на икономическите реформи, война в Косово и т.н. В резултат запасът¹ на внесените ПЧИ в края на 1997 г. се равнява едва на 1 402,9 млн. долара. Ситуацията се променя след 1998 г.: в страната е постигната финансова стабилизация (след въвеждането на валутен борд на 01.07.1998 г.), ускоряват се пазарните реформи, възстановява се икономическият растеж. Това обуславя нарасналия интерес на чуждестранните инвеститори към България – притокът на ПЧИ започва да се увеличава. Данни за динамиката на вноса на ПЧИ в нашата страна в периода след 1998 г. са представени в таблицата и на графиката по-долу.

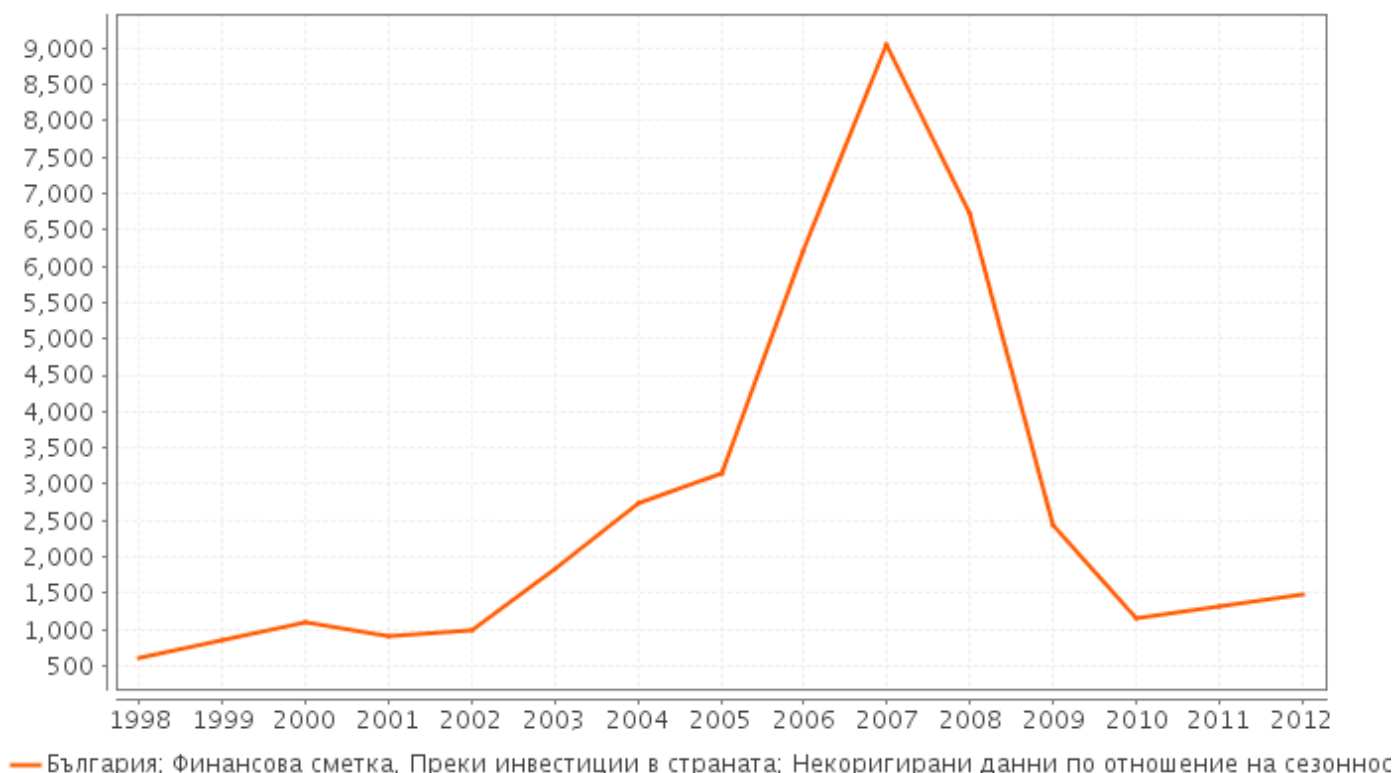
---

¹ Два показателя характеризират движението на ПЧИ: поток и запас. Потокът измерва новите ПЧИ, направени в рамките на една година и той се отчита в платежния баланс. Запасът на ПЧИ отчита натрупаните преки инвестиции.

Поток на внесените ПЧИ в България, 1998-2012 г.

Година	Поток (в млн. евро)
1998	605.1
1999	866.0
2000	1 103.3
2001	903.4
2002	980.0
2003	1 850.5
2004	2 735.9
2005	3 152.1
2006	6 221.6
2007	9 051.8
2008	6 727.8
2009	2 436.9
2010	1 151.2
2011	1 330.2
2012	1 480.5

Изт.: данни на БНБ

Фигура 1 Поток на внесените ПЧИ в България, 1998-2012 г.

От Таблицата и от графиката се вижда, че потокът на внесените преки инвестиции в страната между 1998 и 2008 г. има тенденцията почти непрекъснато да се увеличава. Особено висока е тази динамика през годините между 2003 и 2008 г. Това е периодът, през който България влиза в световните класации като една от страните с най-високи темпове на привличане на ПЧИ. Резултатът е значително увеличаване на присъствието на ПЧИ в българската икономика: ако през 2002 г. запасът на ПЧИ се равнява на 3 926 млн. евро, то през

2008 г. той е вече 31 658 млн. евро или само за шест години внесените в страната ПЧИ нарастват 8 пъти.²

Данните показват, че през 2008 г. вече е налице намаляване на вноса на ПЧИ в България (спрямо върховата 2007 г.), но в същото време размерът на привлечените ПЧИ остава висок. Икономическата ситуация се променя през 2009 г., когато е регистриран спад в притока на внесените ПЧИ: потокът на ПЧИ се съкращава почти 3 пъти спрямо предходната година като намалява от 6 727,8 млн. евро на 2 436,9 млн. евро. През 2010 г. потокът се съкращава още веднъж и то наполовина, след което притокът на ПЧИ в България се стабилизира на едно относително ниско равнище – през периода 2010-2012 г. варира в границите на 1 200 – 1 500 млн. евро годишно (вж. Таблицата и графиката).

Данните за първата половина на 2013 г. не дават основание за оптимизъм. Според информацията от БНБ, вносът на ПЧИ към края на м. юни се равнява на 687 млн. евро, което позволява да се прогнозира, че ниските резултати от последните три години едва ли ще бъдат надхвърлени.

Доколкото докладът е посветен на политиката към ПЧИ следва веднага да се посочи, че не политиката към ПЧИ е причината за неблагоприятното развитие на процесите през последните години. Причините не се свеждат дори главно до фактори, които са национално детерминирани. Основната причина е световната финансово-икономическа криза. Тя започва през 2007 г. с крах на ипотечния пазар в САЩ. През м. септември 2008 г. фалира „Лемън Брадърс“, една от най-големите финансови институции на САЩ. Това поставя началото на тежка финансова криза в цял свят, която постепенно обхваща и реалния сектор. Кризата се отразява сериозно върху движението на ПЧИ в световната икономика.

Таблица 2

Динамика на ПЧИ в световната икономика
2004 – 2012 г.

Година	Поток (млрд. \$)	Годишен темп на нарастване (в %)
2004	734	30.0
2005	989.6	32.4
2006	1 480.6	50.1
2007	2 002.7	35.4
2008	1 816.4	-9.3
2009	1 216.5	-33.0
2010	1 408.5	15.8
2011	1 651.5	17.3
2012	1 350.9	-18.2

Изт.: данни на ЮНКТАД (UNCTADstat)

Данните от таблицата показват, че глобалната криза довежда до спад на потока на ПЧИ в света с – 9,3% през 2008 г. и с нови – 33,0% през 2009 г. През 2010 и 2011 г. е налице възходяща динамика и изглежда като че ли движението на ПЧИ започва да възстановява своя растеж, но през 2012 г. е регистриран нов, и то съществен спад от – 18,2%. Последните развития в областта на ПЧИ свидетелстват недвусмислено колко несигурно и обременено с множество рискове е засега възстановяването на световната икономика.

Процесите в световната икономика са от особено значение за вноса на ПЧИ в България, доколкото решенията за тези инвестиции се вземат извън страната ни – в щаб-квартирите на големите международни компании, болшинството от които, ако говорим специално за вноса на ПЧИ в България, произхождат от високо развитите страни. От такава гледна точка от особено

² Всички данни в текста за потока и запаса на ПЧИ в България са от БНБ (www.bnb.bg).

значение е състоянието на европейските икономики, а те за съжаление се оказаха силно засегнати от световната криза и все още не могат да я преодолеят.

Към посочените по-горе външни и с определящо значение фактори следва да се прибавят и вътрешните неблагоприятни фактори: рецесията в националната икономика – БВП на Р. България отбелязва спад от -5,5% през 2009 г., а през следващите години растежът е много слаб и нестабилен. Може да се приеме, че вече четвърта година (включително и 2013 г.) икономиката стагнира, което е съпроводено с висока безработица, свито вътрешно търсене и потребление, към които през последните месеци се прибавя и социалнополитическа криза и нестабилност.

Преди да се коментират проблемите пред политиката към вноса на ПЧИ в България е необходимо да се внесат уточнения по два въпроса:

Първо, какво авторът разбира под „политика към ПЧИ“? Според автора, политиката към вноса на ПЧИ следва да се асоциира преди всичко с дейността на Агенцията по инвестициите (създадена през 1995 г. като „Агенция за чуждестранни инвестиции“ в качеството си на държавен орган към Министерския съвет, реализиращ правителствената политика в областта на ПЧИ в страната. Преименувана е в Агенция по инвестициите през 2004 г.), но също с правителствената политика в широк смисъл на думата и като част от нея, провеждана от различни правителства след 1990 г. и намираща израз в различни правителствени документи: програми, доклади, отчети, макроанализи и т.н.

Вторият въпрос е: какво характеризира политиката към ПЧИ в България?

Независимо от смяната на правителствата, политиката към ПЧИ в нашата страна е удивително последователна: от самото начало на пазарните преобразования България отваря вратите си за внос на ПЧИ като установява либерален правен режим³ по отношение на чуждестранните инвеститори. Политиката на привличане на ПЧИ в страната продължава и до днес.

Независимо от успехите на страната ни в привличането на ПЧИ в периода до 2007/08 г., дори през този период политиката към ПЧИ страда от сериозни слабости. В доклада ще насоча вниманието към три от тях.

Първо, състоянието на статистическата отчетност относно ПЧИ и отсъствието на показатели, които биха позволили присъствието на ПЧИ в националната икономика да се подложи на сериозен анализ и оценка.

Понастоящем официално публикуваните данни се отнасят до потока и запаса на вноса и износа на ПЧИ в нашата страна, които се събират от БНБ с оглед компилирането на платежния баланс. Но ПЧИ са много повече от движение на парични потоци в международен мащаб. Чрез тях чуждестранният инвеститор създава ново предприятие или придобива съществуващо предприятие в една приемаща икономика. По този начин ПЧИ оказват влияние върху икономическия растеж, заетостта, доходите, технологичното развитие, износа и т.н., т.е. оказват влияние върху реалната икономика. Ако се разчита само на информацията от системата на платежния баланс, важни страни от влиянието на ПЧИ върху приемащата икономика остават неотчетени.

През 2007 г. авторът на тези редове публикува статия в сп. Статистика⁴, в която постави въпросът за недостатъчност на официално публикуваната у нас информация по отношение на

³ Първият Закон за чуждестранните инвестиции е приет в България през 1991 г. (обн. ДВ, бр. 47 от 1991 г.). Чрез него се създават правните предпоставки за внос на ПЧИ в българската икономика. Едновременно с това законът налага определена регулативна рамка, както и предоставя гаранции на чуждестранните инвеститори. През следващите години законът нееднократно е променян. По-подробно за либералния правен режим по отношение на вноса на ПЧИ, установен в България след 1990 г., вж. Младенова, З. и др. Преките чуждестранни инвестиции в регион Варна, Варна, Изд. „Наука и икономика“ на ИУ-Варна, 2005 г., с. 27-36. По-съществена промяна законовата база на вноса на ПЧИ у нас претърпява през 2004 г., когато законът е преименуван в „Закон за насърчаване на инвестициите“ и под неговите разпоредби попадат както чуждестранните, така и местните инвеститори.

⁴ Вж.: Младенова, З., От статистика на ПЧИ към измерване дейността на предприятията под чуждестранен контрол, сп. Статистика, кн. 3, 2007 г., с.31-48.

ПЧИ на вниманието на компетентните органи. Като пример бе посочена практиката на САЩ, където освен показателите за потока и запаса на ПЧИ се събира и публикува и т.нар. *финансова и оперативна информация* за дейността на американските филиали на чужди международни корпорации. Последната категория обхваща широк кръг от показатели, измерващи влиянието на чуждестранните производители върху реалната икономика. Сред тях са: общи активи на филиалите, продукт (добавена стойност), продажби, заетост, разходи за НИРД, износ и внос и т.н.⁵ За съжаление у нас и до ден днешен не е настъпила промяна по отношение на статистическата отчетност относно ПЧИ.

Второ, внимание към количествените аспекти на проблема и пренебрегване на качествените. Във всички официални документи и отчети (и като основание за отчитане на положителни икономически резултати) се сочат единствено данните за размера на потока и запаса на внесените ПЧИ, но почти никъде (на официално равнище) не се коментира например въпросът за отрасловата структура на внесените преки инвестиции.

А отрасловата структура на внесените ПЧИ заслужава внимание. В таблицата по-долу са дадени данни за разпределението на запаса на ПЧИ по икономически сектора към настоящия момент.

Таблица 3

Структура на внесените ПЧИ по икономически отрасли, 2012 г.

Икономически отрасъл	Размер на внесените ПЧИ (млн. евро)	Относителен дял от всички внесени ПЧИ (в %)
1.Операции с недвижими имоти, наемодателна дейност и бизнес услуги	7 888.1	20.9
2.Финансово посредничество	6 497.3	17.2
3.Преработваща промишленост	6 415.1	17.0
4.Търговия, ремонт и техническо обслужване на автомобили, мотоциклети, на лични вещи и стоки за домакинството	5 199.0	13.8
5.Транспорт, складиране и съобщения	4 267.5	11.3
6. Строителство	2 931.0	7.8
7.Производство и разпределение на ел. и топл. енергия, горива и вода	2 450.0	6.5
8. Хотели и ресторанти	854.4	2.3
9. Добивна промишленост	463.2	1.2
10. Други	790.1	2.0
Общо	37 755.8	100.0

Изм.: данни на БНБ

От данните в таблицата ясно се вижда, че най-голям дял ПЧИ са вложени в отрасъл „Операции с недвижими имоти, наемодателна дейност и бизнес услуги“. На второ място се нарежда „Финансово посредничество“. На тези два икономически сектора се падат 38,1% от внесените в страната ПЧИ. Бурното развитие на операциите с недвижима собственост довежда не само до бум на строителството в страната, но и до привличането на значителни ПЧИ в този

⁵ По-подробно вж. цитираната по-горе статия.

сектор. От таблица 2 се вижда, че през изминалите години отрасъл „Строителство“ е привлякъл почти 3 млрд. евро ПЧИ или 7,8% от общия запас на внесените в страната ПЧИ. Важно място заемат и някои сектори на услугите: на търговия, транспорт и съобщения се падат общо 25% или 1/4 от натрупаните в България ПЧИ. За сметка на това на отрасъл „Преработваща промишленост“ се падат едва 17%. Сред отраслите на преработващата промишленост по-съществени са чуждестранните инвестиции в текстилната, хранително-вкусовата, електрониката и електротехниката и др.

Може да се направи извод, че структурата на внесените ПЧИ в България не е особено благоприятна. Основната част от ПЧИ са в непроизводителни дейности. Сравнително малък процент е инвестиран в производството. При това отсъстват големи чужди инвестиции във водещите, наукоемки отрасли, създаващи голяма добавена стойност. Няма индикации и за развитието чрез ПЧИ на експортно-ориентирани производства. Всичко това показва, че очакваната модернизация на българската икономика чрез внос на ПЧИ засега се извършва много бавно.

Трето, 15 години вече (от 1998 г. насам) ПЧИ навлизат в българската икономика и създават предприятия, които се намират под чужд контрол. Към настоящия момент присъствието на чуждестранните инвестиции в българската икономика е вече осезаемо. За измерване на това присъствие се използва показателят отношение на запаса на внесените ПЧИ към БВП. Ако през 2003 г. този показател е бил 35%, то през 2012 г. той е 95% (изчисления на автора).

Значимото присъствие на ПЧИ в българската икономика поставя с цялата сериозност въпросът за ефектите от тяхната дейност, т.е. за последиците върху националната икономика. И тук е третият голям проблем на политиката към ПЧИ в България: тя не се опира върху оценка за последиците от дейността на чуждестранните инвеститори, доколкото отсъства яснота относно тези последици.

А върху какво се опира политиката? Единственият закономерен извод, който може да се направи е, че политиката към ПЧИ у нас се опира на абстрактната презумпция, че ПЧИ генерират множество ползи на приемащите икономики. Но това е теза, която не може по никакъв начин да се приеме безусловно. Изследванията в световната икономическа наука, а и множество емпирични разработки показват, че вносът на ПЧИ може да генерира ползи за една приемаща икономика, но може да носи и множество негативни последици. Ето защо ефектите от дейността на чуждестранните инвеститори трябва да се изучават и да се идентифицират. За да бъде адекватна и национално отговорна една политика към ПЧИ, тя трябва да отчита и да стъпва върху анализи и оценки за последиците от вноса на ПЧИ.

За съжаление именно тази солидна и единствено научна основа на политиката към ПЧИ отсъства и до настоящия момент у нас. Причините тук отчасти са свързани с посоченото по-горе състояние на статистическата отчетност в нашата страна: че официалните данни за ПЧИ се ограничават до данни единствено за потока и запаса на ПЧИ, отсъстват други и много важни показатели, характеризиращи дейността на предприятията под чужд контрол.

Характерът на наличните официално публикувани данни предопределя характера на икономическите изследвания върху вноса на ПЧИ в България. Това, което е възможно да се направи, на първо място, е да се оценява финансовото значение на ПЧИ – значението им за платежния баланс (ПБ). Финансовият аспект на ПЧИ в никакъв случай не следва да се подценява – през отделни години те са много важни за финансирането на текущата сметка на ПБ. Но колкото и да е важен финансовият аспект на ПЧИ, той не е единствен, и дори не е най-важният.

Единственото изключение е едно еднократно проведено изследване на НСИ, направено по поръчка на Министерството на икономиката през 2004 г. Изследването касае периода 2000-2002 г. и бе публикувано като част от Стратегията за насърчаване на инвестициите в България. Резултатите могат да се обобщят накратко по следния начин: към 2002 г. предприятията под чуждестранен контрол в нефинансовия сектор на Р. България съставляват 11,7% от общия брой предприятия, но на тях се падат 13,6% от общия брой заети, 17,8% от трудовете

възнаграждения, 23,1% от съвкупната брутна добавена стойност, 26,8% от чистите приходи от продажби и 48,7% от износа в този сектор.⁶

Ако се вгледаме внимателно в тези данни, ще видим някои важни закономерности: на включените в изследването предприятия под чуждестранен контрол се падат, например, 13,6% от заетостта, но 17,8% от трудовите възнаграждения, което свидетелства, че в тези предприятия работните заплати са по-високи отколкото в предприятията с национален капитал. Сравнението на дела на чуждите предприятия в броя на заетите с делът им в добавената стойност (13,6% и 23,1% съответно) показва, че тези предприятия имат по-висока производителност на труда. Данните от изследването сочат също, че предприятията под чужд контрол в нефинансовия сектор на България са също важни в износа на страната – те съставляват 11,7% от всички предприятия в сектора, но на тях се падат 48,7% от износа. Всичко това показва, че чуждестранните предприятия се превръщат във важен фактор за развитието на националната икономика. За съжаление изследвания от подобен характер през следващият период отсъстват, а оттогава са изминали 10 години.

Към посочените по-горе проблеми на политиката към ПЧИ в България, които не са нови, но остават нерешени, сега се прибавят нови с оглед на променената икономическа ситуация.

Пред лицето на създалите се нови условия, какви нови проблеми се очертават пред политиката към ПЧИ?

На първо място, и в контекста на социалните протести, изразени ярко през последните месеци в нашата страна, на преден план излиза въпросът за ролята на институционалния фактор за привличането и функционирането на ПЧИ.

През всичките изминали години в нашата страна са се чували и се чуват оплаквания на чуждестранни инвеститори от административни пречки, разрешителни и лицензионни режими, корупция, а също от нелоялна конкуренция, свързана със значителната по обем сива икономика и нелегалния износ и внос (контрабандата) и много други. Всички тези проблеми могат да бъдат отнесени към институционалния фактор. Под „институции“ в най-широкия смисъл на думата, следвайки Д. Норт, следва да разбираме съвкупност от формални правила и неформални конвенции, които образуват рамката на човешките взаимодействия и оформят стимулите на членовете на обществото.⁷

Социалните протести показваха, че българските граждани дават крайно отрицателна оценка на работата на публичните институции: при цялото разнообразие от лозунги и искания се очертават като основни протестите срещу статуквото, политическите елити и цялата политическа класа, срещу политическата система (искания за промяна на Конституцията), но също срещу икономическата олигархия, монополите и т.н. Стана очевидно, че ние, българските граждани даваме негативна оценка на институциите, как бихме очаквали чуждестранните инвеститори да са доволни от тяхната работа?!

Корените на проблема са в трансформационните процеси, протекли през последните 23 години в България. Когато изминаха първите десет години след началото на прехода от плана към пазара, към 2000 г., в бившите социалистически страни и в международните организации бе направена критична преоценка на извършените реформи и единодушно бе отчетено, че основната слабост на трансформацията до този момент е подценяването на институционалната реформа.⁸ Можеше да се очаква, че през следващите години на този въпрос ще бъде обърнато

⁶ Стратегия за насърчаване на инвестициите в Р. България (2005-2010 г.), С., Министерство на икономиката, 2004 г. с. 15-26.

⁷ Норт, Д., Институции, институционална промяна и икономически резултати, С., Изд. „ЛИК“, 2000 г., с. 12-13.

⁸ Обобщеното виждане на много икономисти от онова време изразява Р. Липси: „Едно сериозно предизвикателство идва от пазарните реформи в бившия СССР. Много американски съветници казваха: „Освободете пазарите и приватизирайте всички отрасли и всичко ще бъде наред.“ Този съвет е изключително надисторичен и извънинституционален. Руската приватизация се оказа фиаско и добре работещият капитализъм се оказа че е непостижим без институции, които да осигурят такива важни неща като правата на собственост, върховенство на закона, стабилна банкова система и пр. Вероятно в резултат на този несполучлив опит, нарастващ

специално внимание. Но що се отнася до България, през 2002 г. Европейската комисия призна страната ни за функционираща пазарна икономика, което откри пътя за пълноправно членство в ЕС и ние решихме, че преходът е приключил. На практика обаче останаха много недовършени задачи, и институционалната реформа е една от тях. През 2006 г. в една своя статия, посветена на корупцията в бившите социалистически страни, авторитетното списание *The Economist* пише, че стабилизирането на икономиката и въвеждането на пазарни механизми се е оказала по-лесната задача за преходните икономики, в сравнение с реформирането на институциите. Изданието прави следното сравнение: ако ти е даден аквариум, лесно е от аквариума да направиш рибена чорба, но задачата по изграждането на „зdrави“ и „ефективни“ институции в бившите социалистически страни сп. *The Economist* сравнява със задачата от рибената чорба да направиш аквариум.⁹ Очевидно, че това никак не е лесно. В България остана пренебрегнат въпросът за трансформацията на институциите като много съществена част от прехода към пазарна икономика и политическа демокрация, но протестите показват, че недалечното минало не е просто минало, а е част от настоящето.

Значението на институциите за привличането на ПЧИ в една страна е учебникарска истина. В най-авторитетния учебник по международен бизнес – “Multinational Enterprises and the Global Economy”, проф. Дж. Данинг включва специална част, посветена на ролята на институциите – формални и неформални, при вземането на решения за извършването на инвестиции в чужда икономика.¹⁰ При това тук далеч не става въпрос само за икономическите институции, но също за политическата система, за правната система и т.н. Добре известно е, че ако правната система, например, не може да осигури защита на правата на собственост и да наложи изпълнението на договорите, не могат да бъдат защитени интересите нито на чуждестранните, нито на българските инвеститори.

Ангажираните със задачата да привличат ПЧИ обикновено изтъкват предимствата, с които България може да бъде привлекателна дестинация за чуждестранните инвеститори. Сред тези предимства са: членство в ЕС, СТО и НАТО, макроикономическа и финансова стабилност, най-благоприятният данъчен режим в Европа, ниски оперативни разходи, квалифицирана и многоезична работна сила, стратегическо географско местоположение като мост между Европа и Азия и т.н. - тези предимства могат да се видят на сайта на Агенцията за инвестиции. Но срещу тях застават други, също толкова реални и значими фактори като непрозрачна и ниско ефективна държавна администрация, административни бариери пред бизнеса¹¹, мудна правна система (да не кажа неработеща), корупция, честа смяна на законите¹², олигархични кръгове в икономиката, монополизирани пазари и др. Ако нашата страна иска да бъде далеч по-резултатна в привличането на ПЧИ, тя трябва най-после да насочи усилията си към изброените по-горе и задържащи вноса на преки инвестиции фактори. Защото ако оплакванията на чуждестранните инвеститори в течение на години остават нечути, то широките социални протести днес ясно показват, че това, което имаме в България, са неефективни и некачествено работещи институции, а те създават неблагоприятен инвестиционен климат като цяло – и за вътрешните, и за чуждите инвеститори.

брой икономисти обръщат днес своето внимание към формалния анализ на институциите – better late than never.” (Lipsey, R.G., Successes and Failures in the Transformation of Economics, Journal of Economic Methodology, vol. 8, № 2, 2001, p. 182) Своето внимание към значението на институциите насочиха и международните организации: Световната банка, МВФ. Вж. например: WB, World Development Report 2002, “Building Institutions for Markets”; IMF, World Economic Outlook, “Building Institutions”, September 2005 etc.

⁹ “Judge or be judged (corruption in ex-communist countries)”, The Economist, July 29 2006, p. 72.

¹⁰ Вж.: Dunning, J. H. and S. M. Lundan, MNEs and the Global Economy, E. Elgar, 2nd ed., 2008, ch. 10, p. 297-314. (Във второто издание на учебника проф. Данинг има съавтор – Саридана Ландън).

¹¹ В доклада си Doing Business in Bulgaria, 2013, Световната банка класира България на 66 място сред 185 държави. В сравнение с 2012 г. България отстъпва в класациите с две места (64 място през 2012 г.). Но по редица важни за бизнеса показатели сме много по-назад: например по леснота на придобиване на разрешение за строеж сме на 123-то място, свързване с електрическата мрежа – на 128 място и т.н.

¹² Само през първите седем месеца на 2013 г. Законът за насърчване на инвестициите е променен три пъти.

Тук следва да се прибави още нещо: значението на институциите се оценява обикновено от гледна точка способността на една икономика да привлича ПЧИ. Но институционалната рамка има много по-голямо значение: тя е важна не само за привличането на ПЧИ, но има огромно значение и за последиците от вноса на ПЧИ. Ако са налице ясна правила на играта и силни институции в една страна, преките инвестиции могат да правят съществен принос към ускоряване на икономическото развитие и повишаване на благосъстоянието. И обратното – ако в една страна цари беззаконие и тя е разграден двор, със слаби и неефективни институции, реална е опасността чуждите инвеститори да ограбват и експлоатират безмилостно нейните ресурси.¹³

На второ място, отчитане спецификата на настоящата икономическа ситуация изисква да се провежда политика към ПЧИ в условията на рецесия.

Както видяхме по-горе от данните, рецесията се съпровожда обикновено със спад на потоците на ПЧИ, което ражда въпроса пред отговорните институции: какво да правим, за да привличаме по-големи ПЧИ в тези условия?

Но има още една задача, която може да е дори още по-важна в условията на криза: какво да правим, за да задържим вече внесените ПЧИ?

Следва да се отбележи веднага, че това не е задача пред политиката към ПЧИ само в условията на икономическа криза. Това е перманентна задача. Големите международни компании разглеждат световната икономика като зона на своите икономически интереси и инвестиционни решения и нерядко прехвърлят инвестициите си от една страна в друга в търсене на добавъчна ефективност. Но това може да има сериозни последици за страната, от която се изтеглят. През 2002 г., например, ре-алокацията на завод на ИБМ от Унгария към Азия доведе до загуба на 3 700 работни места, годишни доходи от 1 млрд. евро и по оценката на унгарски икономисти води до съкращаване на БВП на страната през същата година с 1,5%.¹⁴

В условията на рецесия преструктурирането на фирмите става масово явление и придобива големи мащаби. Международните компании не само променят инвестиционните си намерения, но едновременно с това закриват задгранични филиали, освобождават се от странични дейности, консолидират операциите си. Накратко – под натиска на намалялото търсене, свитите продажби, влошените икономически показатели, липсата на ликвидност и т.н., те предприемат мащабни преобразования.¹⁵

През последните години сме свидетели на усилия на Агенцията по инвестиции да провежда активна политика на привличане на чуждестранни инвеститори в страната. Като едно от доказателствата за това е започналата през м. март тази година глобална кампания за популяризиране на инвестиционните предимства, които България предлага.¹⁶ Но в същото време отсъства каквато и да е информация за това, има ли инвеститори, които през последните 3-4 години са се изтеглили от страната.

Последната глобална финансово-икономическа криза извади на преден план някои етични аспекти на дейността на международните корпорации – в частност въпросът за

¹³ Преди няколко години през лятото в средствата за масова информация у нас излезе информация за жестоката експлоатация на български работници в шивашки предприятия на гръцки инвеститори в Западна България. Изнесени бяха данни за работен ден от 9-10 ч., без право на обедна почивка, в тежки условия. Причините тези факти да придобият гласност бе, че се стигна до няколко смъртни случаи в тези предприятия. Очаквано възмущението беше огромно. Но към кого? Отговорността и вината на чуждият инвеститор е несъмнена, но в същото време не по-малка е вината и на българските институции. Защото България от 6 години е страна-член на ЕС, в нея важи европейското законодателство, а то обръща много голямо внимание на условията и безопасността на труда. Което означава, че някой в България (Инспекцията по охрана на труда) просто не си е свършил работата. Този пример ясно показва какво е значението на институциите за последиците от дейността на чуждите инвеститори.

¹⁴ Вж. БИКИ, № 8 от 25.01.2003 г.

¹⁵ Примерите са многобройни. Вж. например UNCTAD, World Investment Report 2009, p. 5-13; p. 38-39.

¹⁶ По-подробно вж. сайта на Българската агенция за инвестиции – www.investbg.government.bg. Глобалната кампания е по проект, финансиран съвместно с Европейския фонд за регионално развитие.

офшорния бизнес и отклонението от плащане на данъци.¹⁷ Този въпрос придоби допълнителна тежест във връзка с растящите бюджетни дефицити във водещите икономики и недостига на бюджетни средства.

Исправена ли е българската икономика пред подобен проблем?

Отговор на този въпрос до известна степен може да се даде ако се погледне географското разпределение на вноса на ПЧИ от гледна точка на страната на произход на преките инвестиции. Според данни на БНБ, към настоящия момент България внася ПЧИ от 143 държави в света.

Таблица 4

Разпределение на запаса на внесените ПЧИ в България по географски региони, 2012 г.

Страна на произход на ПЧИ	Размер на запаса на внесените ПЧИ (млрд. евро)	Относителен дял от общия запас на внесените ПЧИ (в %)
1. Нидерландия	7 171.8	19.0
2. Австрия	5 692.3	15.1
3. Гърция	2 743.0	7.3
4. Великобритания	2 272.1	6.0
5. Кипър	2 189.2	5.8
6. Германия	1 942.4	5.1
7. Русия	1 666.0	4.4
8. Люксембург	1 652.0	4.4
9. Швейцария	1 178.6	3.1
10. Унгария	1 066.5	2.8
Всичко: Свят	37 755.8	100.0

Изт.: Данни на БНБ

Таблицата съдържа данни за десетте страни най-големи вносители на ПЧИ в нашата страна – за обема на ПЧИ и за техния дял в съвкупния запас на ПЧИ. От таблицата се вижда, че най-голям вносител на ПЧИ в България понастоящем е Нидерландия, следвана от Австрия и Гърция. Като цяло най-големи ПЧИ идват в България от Европа, и предимно от ЕС. Изключение в списъка е Русия, която заема седмото място. Но икономическите ни връзки с Русия имат дългогодишни традиции, така че нейното място в списъка на най-големите инвеститори не е изненада.

В същото време обаче статистиката отчита внос на ПЧИ в България и от различни екзотични дестинации:

- Андора – 9,9 млн. евро
- Бахамските острови – 11,4 млн. евро
- Бермудски острови – 4,2 млн. евро
- Белиз – 114,9
- Британски Вирджински острови – 843,5 млн. евро
- Вирджински острови на САЩ – 16,7 млн. евро
- Кайманови острови – 68,6 млн. евро
- Маршалски острови – 56,7 млн. евро
- Остров Джърси – 28,4 млн. евро
- Сейшелски острови – 174,2 млн. евро.¹⁸

¹⁷ ОИСР например включи този въпрос в изследователската си програма.

¹⁸ Данни на БНБ.

Общата сума на внесените инвестиции от тези дестинации надхвърля 1,3 млрд. евро. Към което могат да се прибавят и включените в таблица 4 ПЧИ, идващи от Кипър и Люксембург (известни с облекчените си данъчни режими) – общо близо 4 млрд. евро. Тези данни оформят една картина, която показва, че на българските власти в един определен момент ще им се наложи да се поинтересуват от това какъв е приносът (приходите в бюджета) на тези инвестиции към националната икономика.

На трето място, за разлика от портфейлните инвестиции, ПЧИ са дългосрочно ориентирани, което означава че и политиката към тях следва да е дългосрочно ориентирана. Рецесията рано или късно ще се изживее и тогава трябва да се следват стратегическите ориентири на официалната политика към вноса на ПЧИ в нашата страна. Това ни изправя пред необходимостта тези стратегически ориентири за да ясно определени.

Стратегическите ориентири на политиката към ПЧИ, а и на политиката като цяло, са неразривно свързани с процесите на развитие на ЕС и световната икономика.

Като страна членка на ЕС, България ориентира дългосрочната си политика към стратегия „Европа 2020”, към нейните приоритети за постигането на интелигентен растеж; устойчив растеж и приобщаващ растеж. Тези приоритети, заедно с петте цели, които ги конкретизират, трябва да бъдат „преведени” на език на политиката към ПЧИ в България, от която се очаква да способства за издигане конкурентоспособността на българската икономика и реалната ѝ интеграция в европейската.

Що се отнася до световната икономика, то тя е подложена на динамични изменения. Техният двигател е извършващият се бурно вече две десетилетия процес на глобализация. В тази връзка експертите на ОИСР посочват: „Променящите се характеристики на текущата глобализация и все по-широкото разпространение на международните производствени вериги изисква преосмисляне на правителствените политики. .... Многонационалните корпорации са могъщ актьор в глобализационния процес, който често ограничава ефективността и успеха на правителствените политики. Държавите трябва да държат сметка за тази променяща се реалност и да разработват политики, които да са от взаимен интерес и да допринасят полза и за страната, и за многонационалните корпорации.”¹⁹

През последните години сериозни усилия се насочват към изследване на променящата се световна икономика и на такава основа разработване на нови, адекватни на новите глобални реалности политики. Най-авторитетният източник в това отношение е публикуваният неотдавна Доклад на ЮНКТАД по световните инвестиции – World Investment Report 2012, Towards a New Generation of Investment Policies.²⁰ Разработването на дългосрочно ориентирана политика към ПЧИ в България следва да държи сметка и за новите тенденции в политиките към ПЧИ в световен мащаб.

Въпреки дискусиите между икономистите по този въпрос, глобализацията на икономиката е в ход и тя се развива бурно през последните две десетилетия. В резултат расте взаимосвързаността в света, националните икономики все повече се интегрират в световната икономика. Нараства значението на външноикономическите фактори за националното икономическо развитие. В този контекст политиката към ПЧИ придобива все по-важно значение. За да отговори на новите изисквания и за да се преодолеят посочените по-горе слабости, политиката към ПЧИ в България следва да развие преди всичко три качества: да бъде експертна, национално отговорна и активна. На първо място, тя трябва да почива върху задълбочени познания за икономиката и икономическата политика. На второ място – да се стреми да съчетава интересите на чуждите инвеститори с тези на националната икономика като солидно защитава националните икономически интереси. И на трето място – да бъде активна,

¹⁹ OECD, Economic Globalization Indicators, Paris, OECD, 2010, p.10.

²⁰ UNCTAD, World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies, UN, NY, 2012, 202 p.

т.е. най-после да заеме подобаващото си място в макроикономическата политика на нашата страна, което досега за съжаление не се наблюдава.

Използвана литература:

1. БИКИ, № 8 от 25.01.2003 г.;
2. Младенова, З. и др. Преките чуждестранни инвестиции в регион Варна, Варна, Изд. „Наука и икономика” на ИУ-Варна, 2005 г.;
3. Младенова, З., От статистика на ПЧИ към измерване дейността на предприятията под чуждестранен контрол, сп. Статистика, кн. 3, 2007 г.;
4. Стратегия за насърчаване на инвестициите в Р. България (2005-2010 г.), С., Министерство на икономиката, 2004 г.;
5. Норт, Д., Институции, институционална промяна и икономически резултати, С., Изд. „ЛИК”, 2000 г., с. 12-13;
6. Lipsey, R.G., Successes and Failures in the Transformation of Economics, Journal of Economic Methodology, vol. 8, № 2, 2001;
7. “Judge or be judged (corruption in ex-communist countries)”, The Economist, July 29 2006, p. 72;
8. Dunning, J. H. and S. M. Lundan, MNEs and the Global Economy, E. Elgar, 2nd ed., 2008, ch. 10, p. 297-314;
9. OECD, Economic Globalization Indicators, Paris, OECD, 2010;
10. UNCTAD, World Investment Report 2009;
11. UNCTAD, World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies, UN, NY, 2012;
12. WB, World Development Report 2002, “Building Institutions for Markets”; IMF, World Economic Outlook, “Building Institutions”, September 2005 etc.
13. www.bnb.bg
14. www.investbg.government.bg

За контакти:

Проф. д-р Зоя Младенова
Икономически университет – Варна
zoia_mladenova@ue-varna.bg